

Mänsklighetens ödesfrågor – genombrott eller sammanbrott?

FÖR ETT GENOMBROT MÅSTE MÄNNISKANS GENETISKT BETINGADE STUPRÖRSTÄNKANDE OCH KORTSIKTIGHET ÖVERVINNAS

I vår krisdrabbade tid - fundera en stund på dessa tre öppningsmeningar: »Om allt går som det ska, har mänsklighetens historia bara börjat. Mänskligheten är ungefär tvåhundratusen år gammal. Men Jordan kommer att förbli beboelig i hundratals miljoner år till - tillräckligt för att få slut på sjukdom, fattigdom och orättvisa för alltid, tillräckligt för att skapa en blomstring, som är helt otänkbar i dag.«

Så skriver Oxfordfilosofen Toby Ord i sin utomordentligt intressanta och tankeväckande bok »The precipice - Existential risk and the future of humanity« [1]. Tillräckligt med tid - såvida vi inte sätter krokben för oss själva, eftersom mänskligheten enligt Toby Ord verkar tillhöra »en art som är betänkligt nära sin egen förintelse«. I själva verket, menar han, balanserar vi redan i dag på randen av ett stup.

Men är inte detta ren alarmism? Ett depressivt hugskott från en pessimistisk filosof?

Generalplan för hållbar omställning

Allt fler och allt viktigare aktörer har dock faktiskt insett utmaningens enorma storlek och komplexitet och vad den kräver av oss alla. För sju år sedan lyckades Förenta Nationernas samtliga 193 medlemsländer, efter många förhandlingsrundor, enas om

Lennart Levi, professor emeritus i psykosocial miljömedicin, Karolinska institutet; f.d rådgivare till WHO, ILO, Unicef och EU
● lennart.levi@eurostress.se

en mycket ambitiös generalplan för en hållbar omställning. Det var den så kallade Agenda 2030, en plan med 17 hållbarhetsmål och 169 delmål som togs fram just i syfte att förhindra en sådan förintelse! En helt unik global, nationell och lokal satsning på agendans tre dimensioner - den sociala, den miljömässiga och den ekonomiska - med samordning, helhetssyn och långsiktighet i beslutsfattandet [2]. WHO:s program »One health« är ett snarlikt försök att utforma och genomföra en politik, en lagstiftning och en forskning i vilka ett flertal politikområden kommunicerar och samverkar med varandra för en bättre folkhälsa [3].

Sveriges dåvarande statsminister Stefan Löfven lovade uttryckligen att vårt land ska vara ledande i detta förebyggande arbete, och riksdagen [4] antog de 17 målen som riksdagsbundna - men konstaterade också: »På många områden återstår en lång väg till att målen är uppnådda, och det kommer att krävas kraftfulla multilaterala åtgärder och en omställning av samhället för att hantera flera av de globala och komplexa utmaningarna.«

Sammanbrott eller genombrott?

FN:s generalsekreterare António Guterres beskriver dagsläget med alla dess utmaningar som en brytpunkt i historien: »Mänskligheten står inför en skarp och brådskande valsituation: ett sammanbrott, eller ett genombrott. Coronavirus-sjukdomen vänder upp och ned på vår värld, hotar vår hälsa, förstör ekonomier och försörjning och fördjupar fattigdom och ojämlikhet. Konflikter fortsätter att rasa och förvärras. De katastrofala effekterna av ett förändrat klimat - svält, översvämningar, bränder och extrem hetta - hotar vår existens« [5]. Allt detta ska samtliga länder hantera i ett samordnat paket av åtgärder för en bättre värld.

Med knappt åtta år kvar till 2030 måste frågan ställas om det mesta av allt detta kommer att stanna vid vackra ord. I Sve-

rige konstaterar vår regerings samordnare för Agenda 2030, före folkhälsoministern Gabriel Wikström, i sin rapport [6]

»Han efterlyser en transformation av vårt samhälle, anpassad till framtidens förhållanden - och finner att politikerna ännu inte bestämt sig ...«

att det går trögt, även om vårt land haft ett mycket bättre utgångsläge än de flesta andra. Han efterlyser en transformation av vårt samhälle, anpassad till framtidens förhållanden - och finner att politikerna ännu inte bestämt sig för en sådan. »Tvärtom pekar nuvarande utveckling på att vi bland annat inte kommer att nå flertalet av de nationella målen, att den ekonomiska och sociala ojämlikheten inte minskar, och att vi är långt ifrån att konsumera och producera hållbart.«

Multipla och interagerande kriser

Hur går det då på den globala nivån? Här pekar António Guterres [7] på att de multipla och interagerande kriserna lett till att utvecklingen har avstannat eller gått bakåt efter årtal eller till och med årtionden av framgångar.

Världshungern ökar nämligen för tredje året i rad. Den extrema fattigdomen väntas uppgå till 6 procent år 2030. Växthusgasutsläppen tilltar, och den biologiska mångfalden minskar. En miljon arter riskerar att utrotas. FN-rapporten pekar också på det minskade stödet för det multilaterala samarbetet. Den förväntade ekonomiska nedgången väntas drabba fattiga länder särskilt hårt, samtidigt som flera länder slår in på en protektionistisk väg.

HUVUDBUDSKAP

- Mänskligheten står inför en mångfald av stora och interagerande miljö-, klimat- och konflikthot.
- För att hantera dessa har FN:s samtliga 193 medlemsländer antagit en generalplan för horisontell och vertikal samverkan, med 17 hållbarhetsmål och 169 delmål.
- Mänsklighetens genetiskt betingade stuprörstänkande, kortsiktighet och tilltro till magkänsla kan och måste övervinnas för att resultatet ska bli ett genombrott och inte ett sammanbrott.

Foto: Mostphotos

Om Toby Ord har rätt betyder det att vi bokstavligen spelar rysk roulette, med en patron i revolverns magasin – ett magasin som alltså rymmer sex patroner, skriver Lennart Levi.

Till dessa problem fogas nu även direkta och indirekta effekter av kriget i Ukraina. »Kriget i Ukraina orsakar mänskligt lidande i massiv skala. Över hela världen har leveranskedjor brutits. Priserna på mat, energi, transporter och andra livsviktiga förnödenheter har skjutit i höjden. Nu står vi inför en mycket verklig risk för växande hunger i en aldrig tidigare skådad omfattning.«

Vårt kollektiva ansvar

Toby Ord framhåller i sin bok att vi inte bara bär ett kollektivt ansvar för de snart 8 miljarder nu levande medmänniskorna, utan också inför de hundra miljarder som har levt före oss och som tillsammans utvecklat mänsklighetens livsbetingelser. Det åligger oss att inte rasera allt det som våra förfäder och alla generationer före dem har byggt upp. Och det är också vårt ansvar att biljoner ännu ofödda, de kommande släktleden, inte förmenas chansen att leva sina liv – och att vidareutveckla mänskligheten och vår planet.

Om människan som art varit entydigt förnuftsstyrd skulle vi inte ha utsatt vår egen existens för dessa hot, eller åtminstone vara fullt sysselsatta med att avvärja dem enligt Agenda 2030. Men detta görs otillräckligt, och styckevis och delat, som Gabriel Wikström och många med honom påpekar. Somliga aktörer ser inte behoven för att de

- är teknikoptimister, eller är skeptiska till agendan,
- upplever att de redan gör tillräckligt,
- vill agera, men inte vet hur,
- inte utnyttjar det handlingsutrymme de ändå har,
- vill göra allt själva, utan samordning med andra, eller
- inte hinner lyfta blicken från det kortsiktiga eller akuta arbetet.

Eller så är de helt enkelt överväldigade och uppgivna inför utmaningens storlek och komplexitet. Men vad många ser som en utmaning av överväldigande storlek och komplexitet borde också kunna utlösa en

brådskad och en handlingskraft som övervinner den kortsiktighet och det stuprörstänkande som genetiskt finns nedlagt i våra hjärnor eftersom det främjade överlevnaden i våra tidiga förfäders tillvaro på savannen.

Eftersom signalerna från den högsta politiska ledningen om arbetets prioritet enligt Gabriel Wikström är svaga och otydliga, och de flesta samhällen är organiserade utifrån ett stuprörsperspektiv,

»... Toby Ords bok kan hjälpa oss att tänka och handla ... bland annat utifrån de gamla kinesernas insikt att 'med bara ord kokar man inget ris'.«

blir effekten att vi i flera avseenden nalkas eller riskerar passera en brytpunkt, efter vilken somliga hot kan bli omöjliga att avvärja. Toby Ord menar sig kunna räkna ut att risken för en global katastrof någon gång under de närmaste 100 åren är 1 på 6. I den kalkylen inkluderar han ett antal redan redovisade allvarliga tillbud avseende kärnvapen och patogena substanser på avvägar. Om han har rätt betyder det att vi bokstavligen spelar rysk roulette, med en patron i revolverns magasin – ett magasin som alltså rymmer sex patroner.

Implementering eller rysk roulette?

Som filosof önskar Ord att vi på djupet och kontinuerligt reflekterar över framtidsmålen för mänsklighetens bästa, något som han kallar »the long reflection«. Jag instämmer helhjärtat och vill hävda att detta kräver ett utbildningsväsen [8-10] som lär nästa generation beslutsfattare att tänka och handla kritiskt (och inte bara

grundat på till exempel önsketänkande), etiskt (och inte bara styrt av till exempel vinstintresse), i system (och inte bara med fokus på till exempel en kris i taget), och ekologiskt (och inte bara styrt av till exempel ekonomism eller annan -ism).

Existentiella och komplexa problem kräver ofta hela »paketet«. Till detta bör också läggas kunskap om hur man faktiskt kan övervinna stuprörstänkande och »enögdhet« [11].

Ord har skrivit en fascinerande och viktig bok, en »must read«, i klass med den amerikanska biologen Rachel Carsons epokgörande »Silent spring« (Tyst vår) [12], utgiven för 60 år sedan. Båda kräver samordnade åtgärder på global, nationell, lokal och individuell nivå. När vi börjar förstå att vi har styrt vår värld till kanten av ett stup har vi inte tid att vänta på fler varningssignaler. »Our world is in deep trouble - and so too are the sustainable goals«, som António Guterres [13] nyligen formulerade det i sitt tal till delegaterna under HLPF:s högnivåsegment. »Time is running out. But there is still hope, because we know what we need to do.«

Att ta del av Toby Ords bok kan hjälpa oss att tänka och handla utifrån en sådan insikt, bland annat utifrån de gamla kinesernas insikt att »med bara ord kokar man inget ris«. ○

- En engelsk version av denna artikel har publicerats av United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Public Institutions [blogg], 1 aug 2022.
- Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Citera som: Läkartidningen. 2022;119:22104

REFERENSER

1. Ord T. The precipice. Existential risk and the future of humanity. New York: Hachette Books; 2020.
2. Transforming our world. The 2030 Agenda for sustainable development. New York: United Nations; 2015.
3. Report on One Health technical and ministerial meeting to address zoonotic diseases and related public health threats, Dakar, 8-11 nov 2016. Geneva: World Health Organization; 2016.
4. 2020/21:FiU28. Sveriges genomförande av Agenda 2030. Betänkande. Stockholm: Finansutskottet; 2020.
5. Sustainable goals report 2021. New York: United Nations; 2021.
6. Ett tydligare ledarskap för hållbar utveckling - hur vi med gemensamma krafter kan öka takten i omställningen. Delredovisning från en nationell samordnare för Agenda 2030. Komm2022/00122/M 2020:2.
7. Our common agenda. Report of the Secretary-general. New York: United Nations; 2021.
8. Ottersen OP, Engebretsen E. Covid-19 puts the sustainable development goals center stage. Nat Med. 2020;26(11):1672-3.
9. Levi L, Rothstein B. Higher education and the really big challenges. 5 apr 2021. <https://myresources.territorium-group.com/higher-education-and-the-really-big-challenges/#>
10. International Association of Universities (IAU), Association of Commonwealth Universities (ACU), Francophone University Association (AUF); UN High-level political forum. Joint statement on higher education's essential contribution to the SDGs. 16 dec 2019. <https://www.iau-hesd.net/actions/4846/iau-acu-and-auf-joint-statement-higher-educations-essential-contribution-sdgs>
11. White K, Habib R, Hardisty DJ. How to SHIFT consumer behaviors to be more sustainable: a literature review and guiding framework. J Mark. 2019;83(3):22-49.
12. Carson R. Silent spring. Boston: Houghton Mifflin; 1962.
13. Guterres A. Statement to delegates at the ministerial meeting of the High-level political forum on SDGs, July 13-15, 2022. New York: United Nations; 2022.